

Arkæologisk Forum

Nr.38
2018

Debat

Mette Svart Kristiansen Reformation, tro og arkæologi Konfessionalisering som arkæologisk arbejdsmark?	3
--	---

Artikel

Bjarne Grønnow Folket på Solsiden Fire årtier med den grønlandske Saqqaq-kultur	7
---	---

Rolf Fabricius Warming Praksistilgangen i kamparkæologi "The Practice Approach" og vikingetidens krigeriske praksisser	15
--	----

Debat

Ole Thirup Kastholm Matador med Rigsrevisionen Er den arkæologiske promillegrænse nået?	24
---	----

Tema: Nye studieordninger

Mette Svart Kristiansen og Felix Riede Mellem vision og det muliges kunst Ny bachelor- og kandidatuddannelse i arkæologi på Aarhus Universitet	28
--	----

Per Ole Rindel Ny studieordning på KU KA-uddannelsen i Forhistorisk Arkæologi har fået ny studieordning	33
---	----

Redaktionen/MP Oversigt over studieordninger på Aarhus Universitet og Københavns Universitet	37
---	----

Reformation, tro og arkæologi

Konfessionalisering som arkæologisk arbejdsmark?

Det vil være de fleste bekendt, at vi i 2017 fejrede Reformationens begyndelse, hvor Luther for 500 år siden offentliggjorde sine 95 teser i Wittenberg. Dette var startskuddet til et opgør, der splittede Kirken og ændrede Europa. Selv om reformationen tog udgangspunkt i en teologisk diskurs, udviklede den sig i høj grad også til et spørgsmål om brugen og betydningen af religiøse steder, rum og objekter, altså et spørgsmål om anvendelse af materiel kultur og materialitet. Man skulle derfor tro, at 1500-1600-tallets 'lange reformation' var et emne, der lå lige til det arkæologiske højrebæn, men mens arkæologien i England og Tyskland har taget en aktiv rolle i forståelsen af konfessionaliseringens betydning for individ og samfund, synes det ikke i samme grad at være tilfældet i Danmark. På bagsiden af reformationsåret reflekteres her over, hvorfor det kan være tilfældet.

Reformationsjubilæet 2017

Som det fremgår af det danske reformationsjubilæums officielle hjemmeside, så har ideen med markeringen af reformationsjubilæet været "at fremme forståelsen af reformationens betydning for det danske samfund, dansk identitet og bevidsthed" (luther2017.dk). Der har både i årene op til, men særligt i 2017 været en omfattende aktivitet, både gennem lokale og nationale arrangementer, forskningsformidling og debat i forskellige medier samt etablering af forskningsnetværk og -projekter i nationale og internationale samarbejder. På reformationsjubilæets hjemmeside er annonceret over 1000 arrangementer, lige fra teaterforestillinger, koncerter og gudstjenester, konkurrencer og sanseoplevelser, filmkonkurrencer, kunststillinger og byvandring til særudstillinger. Reformationsjubilæet har med andre ord været et potentielt udstillingsvindue for reformationsforskningen og formidling heraf. Ser man nærmere på aktørerne bag arrangementerne, så er det tydeligt, at fagligheder som teologi, kunsthistorie og historie generelt tegner fortællingen om reformationen og menneskets nye forhold til Gud. Det samme indtryk giver de kulturhistoriske museers arrangementsoversigter og de mange publikationer, som er udkommet op til og under reformationsjubilæet. På bagsiden af reformationsjubilæet kan man stå tilbage med spørgsmålet: Hvor blev arkæologien af?

Reformationsarkæologi

Nogle arkæologer arbejder med 15-1600-tallets kulturhistorie, andre med nyere tid eller med renæssancen, de færreste med reformationstiden. Perspektivet er

ikke ligegyldigt, for med særlige perspektiver følger særlige forskningsspørgsmål; renæssancearkæologi er ikke det samme som reformationsarkæologi.

Reformationsarkæologien, som den bedrives i Danmark, er særligt rettet mod reformationens økonomiske og politiske betydning med udgangspunkt i konkrete steder og hændelser, eksempelvis klostrenes afvikling, nedrivning, ombygning og genanvendelse i nye funktioner. Der synes imidlertid ikke at være opmærksomhed på det nye forhold mellem menneske og Gud eller på konfessionaliseringsprocessens betydning for, hvorledes nye sociale og religiøse praksisser og udvikling af en særlig konfessionel identitet ændrede 15-1600-tallets samfund som helhed. Det synes selvmodsigende i forhold til opmærksomheden rettet mod reformationens betydning for kirkerummets forandring, men det virker som om forskningsfeltet gennem sin forankring på Nationalmuseet har afsondret Kirken og troens materialitet fra de kulturhistoriske museers arbejdsmark og den arkæologiske dagligdag. Det er imidlertid her, at arkæologien kan bidrage med ny viden.

Begrebet reformationsarkæologi refererer til et forskningsfelt inden for den historiske arkæologi med særlig reference til reformationen og 15-1600-tallets konfessionalisering, det vil sige statens og kirkens religiøse påvirkning af befolkningen ud fra de teologiske hovedpunkter, og det materielle udtryk for den 'konfessionskultur' (Kaufmann 2006: 9f), som opstod i forbindelse hermed. Feltet tager form i begyndelsen af

nullerne med antologierne *The Archaeology of Reformation 1480-1580* (Gaimster & Gilchrist red. 2003) og *Archäologie der Reformation* (Jäggi & Staecker red. 2007). Diss belyser reformationen og reformations-tiden "from below", hvor arkæologien giver stemmer til dele af reformationshistorien, som har været ufortalte, eller identificerer en anden materiel virkelighed end givet gennem de normative beskrivelser. Siden er der tilkommet en omfattende og stadig voksende engelsk og tysk litteratur om reformationsarkæologi, også om arkæologiske perspektiver på religion i nyere tid generelt (King & Sayer red. 2011; Untermann red. 2011).

Reformationen forløb forskelligt i England, Tyskland og Danmark, og repræsenterede i øvrigt forskellige protestantiske konfessioner, så vi kan ikke forvente at kunne overføre resultater af arkæologiske undersøgelser landene imellem – en sammenligning må tage udgangspunkt i kontekstafhængige undersøgelser. Danmark indtager en særlig rolle som det første kongerige, der blev protestantisk, og som modsat England og Tyskland vedblev at være monokonfessionelt. Hvilken betydning det har haft for relationen mellem reformation, tro og materiel kultur er endnu uvist, men her kunne dansk arkæologi med et luthersk evangelisk perspektiv måske bidrage med en vigtigt nuancering af den i europæisk litteratur almindelige forståelse af protestantisme som calvinisme.

Fagdisciplinering og uforløst arkæologi

Retter vi blikket mod Danmark, har arkæologer ingen problemer med at diskutere tro i forhistorisk tid. Men når det kommer til luthersk konfession, så er situationen en anden, og i vid udstrækning har arkæologerne overladt feltet til historikere, teologer, religionshistorikere og kunsthistorikere. Afgørende skal findes i de meget forskellige kildegrundlag, i fagenes periode- og metodegrænser og måske også i vanens magt.

Mens arkæologien har en langt større "markedsandel" i data om tro i forhistorien i forhold til andre fag, så er kilderne mere diverse og rigeligere i middelalderen og nyere tid, og involverer i tilgift en række discipliner med særlige problemstillinger og kildedefinerende metodiske tilgange. Omfanget af skriftlige og billedlige kilder vokser eksplosivt; tanken og ordet kan fanges og studeres; kirkerummet og dets inventar indgår som palimpsester i nutidig kontekst og forbinder dermed religiøs praksis i fortid og nutid som mere end blot

"data". Man kan ikke helt værgе sig for den antagelse, at den noget mere tekststunge reformationstid og de på mange måder helt anderledes fagligheder, som arbejder hermed, har gjort det lettere for arkæologien at vende blikket andre veje, og på vejen op ad Hawkes' *Ladder of Inference* (Hawkes 1954) måske endda at give lidt op på forhånd, – for mon ikke teologerne og historikerne i virkeligheden er meget bedre rustede til at tage sig af Luther, konfessionalisering og tro? Et stykke hen ad vejen er det jo rigtigt. Et væld af skriftlige kilder belyser reformationstidens teologiske diskurser, og hvorledes en ny tro skulle defineres og formidles til folk, mens retskilder og bønskrifter viser det enkelte menneske bag samfundsreglernes og troens normative rammer. Inden for disse rammer kan stilles spørgsmål og findes svar, som ikke belyses af arkæologien. Det vil imidlertid være en misforståelse at tro, at arkæologien omvendt ikke også kan stille spørgsmål og finde svar, som ikke kan belyses af teologer og historikere.

Forståelsen af arkæologiens rolle og muligheder ændrer sig hele tiden, naturligvis. Nye teoretiske perspektiver på relationen mellem objekter, ord og handling gør det endnu mere relevant og vedkommende at bringe det materielle i spil, også når det handler om tro, troens betydning og dens udtryk. Mens nye perspektiver og metoder gennem tiden har forandret arkæologiens syn på dets studieobjekter og muligheder, så synes gamle fagstrukturer alligevel her at rekapitulere gamle, måske forældede vaner. Det manglende arkæologiske engagement i studiet af konfessionaliseringen er på sin egen måde et gensyn med tidligere teoretiske gnidninger mellem arkæologien og historiefaget, som fulgte med oprettelsen af middelalderarkæologien som egen disciplin, og som blev accentueret med New Archaeology og løbende udviklet igennem fagenes påvirkninger af teoretiske strømninger. Materiel kultur mister ikke relevans som kilde ved at være en facet i en analytisk prisme med mange andre indgange til studiet af fortiden, heller ikke i perioder eller inden for emner hvor skriftlige kilder ellers flyder rigeligt. Forskellige kilder giver forskellige informationer om forskellige ting, og "tyk overlevering" af skriftlige kilder og billeder giver historisk arkæologi mulighed for at drage slutninger og udvikle modeller om religion og religiøs praksis på et andet grundlag end andre fagligheder.

Endelig er overgangen fra hedenskab til kristendom og fra katolicisme til protestantisme tidsmæssig sammen-

faldende med middelalderens begyndelse og afslutning, og nogen vil endda sige definerende herfor. Mens det første trosskifte var en indbygget del af den periode, der blev undervist i, ved den tidligere Afdeling for Middelalderarkæologi på Aarhus Universitet, så udgjorde det sidste middelalderens afslutning, og definerede dermed fagets øvre afgrænsning og tiltrak sig som "afslutning" ikke megen opmærksomhed. I 2005 inddrog afdelingen også renæssancen i sit arbejdsfelt, og her forlængede man tidsmæssigt allerede centrale forskningsperspektiver fra middelalderen, særligt inden for bygninger, teknologi og personalhistorie. Selv om arkæologien i Danmark særligt siden 1990'erne og med stadig større vægt arbejder med nyere tid, så var reformationen og protestantisme eksempelvis fraværende på den første danske konference om arkæologi og renæssance i 1990 (Vellev red. 1991) og om historisk arkæologi i England og Danmark i 2009 (Harnow *et al.* red. 2012).

Konfessionalisering som arkæologisk arbejdsmark

Når der ikke er et særligt udviklet arkæologisk perspektiv på konfessionaliseringen i Danmark, skyldes det ikke blot en opsplittende disciplinering af reformationen og dens virkningshistorie som forskningsfelt, men også en intern disciplinering af den arkæologiske arbejdsmark i institutionelle ressortområder. Særligt kirkerummet og dets forandring i forbindelse med "den lange reformation" har gennem tiden fået opmærksomhed som symbol på reformationen, og det er vel også her, at reformationens virkning på materiel kultur i dag fremstår mest konkret og synlig. Arkæologiske undersøgelser af de mange sognekirker ligger imidlertid antikvarisk under Kirkekonsulenterne på Nationalmuseet, og kirkerne er desuden centrum for det store korpus *Danmarks Kirker*, som ligeledes har til huse på Nationalmuseet. Her er kunsthistorikere, arkæologer og historikere sammen om beskrivelser og dokumentation af kirkebygningen og dens inventar, og som naturlig konsekvens er forskning i kirkerne, deres udvikling – herunder kirkerummets udvikling og reformationens betydning – koncentreret her. Her er Martin Wangsgaards afhandling *Ritual and Art Across the Danish Reformation* (Wangsgaard 2018) den første omfattende interdisciplinære syntese om reformationens betydning for kirkerummets forandring i Danmark og et eksempel på, hvorledes det tværvideenskabelige samarbejde her definerer sig tydeligere som felt og mindre

som særlige fagligheder. Måske kan udskillelsen af et særligt ressortområde have været forstærkende årsag til, at arkæologiske perspektiver på reformationstiden, tro og konfessionaliseringen generelt ikke ses som relevante på de lokalhistoriske museer.

Et felt, som i England og Tyskland har fået en stigende opmærksomhed de senere år, er imidlertid reformationens betydning uden for kirkens rum (eks. Ring 2013). Netop her har de lokalhistoriske museer helt særlige muligheder for identifikation og indsamling af relevante data, som potentielt kan bringe ny og vigtig viden om eksempelvis konfessionaliseringens udbredelse i tid, rum og forskellige dele af befolkningen, og derigennem tilføre feltet nye spørgsmål. Senere års udgravninger af nyere tid, særligt de mere fundrige byarkæologiske udgravninger, har typisk besvaret spørgsmål relateret til topografiske forandringer, identifikation af diasporaer, globalisering og konsumtion. Men kan de også besvare spørgsmål om 15-1600-tallets konfessionalisering? Der er allerede foretaget undersøgelser af religiøse og politiske motiver på udvalgte fund af ovnkakler og bordtøj i 15-1600-tallets bolig (eks. Bencard & Kristiansen 2006), men før der kommer en bred opmærksomhed på reformationsarkæologi som endnu et af flere perspektiver på perioden, vil det være vanskeligt at få overblik over hvilke muligheder, der allerede kan ligge gemt i magasinerne.

På vej mod en reformationsarkæologi?

Med en til lejligheden tilpasset parafrase over behov for tværvideenskabelig og grænsebrydende problemtilgang kan man afslutningsvis opfordre til, at arkæologien bliver mere optaget af at bidrage til forståelsen af reformationens betydning i samtiden og for eftertiden, herunder troens materialitet: Reformationen er for vigtig til at overlade kun til teologer og historikere! Måden reformationen og tidens tanker blev konkrete på, var gennem praksis og gennem den måde man forholdte sig til og brugte materiel kultur på. Det må derfor være relevant at diskutere metodiske og teoretiske udfordringer, der kan have betydning for arkæologiens placering i det flerfaglige felt, som der er tale om.

Litteratur

- Bencard, M. & O. Kristiansen 2006
Niels Thamsens lutherfromme kakkelovne – et sluttet fund af monokrome og polykrome reformations-kakler i Ribe. *By, marsk og geest* 18, 2006, s. 35-74.
- Danmarks Kirker*, 1933 ff.
- Gaimster, D. & R. Gilchrist (red.) 2003
The Archaeology of Reformation 1480-1580. Leeds
- Vellev, J. (red.) 1991
hikuin 18, Arkæologi og renæssance. Højbjerg
- Harnow, H., D. Cranstone, P. Belford & L. Høst-Madsen (red.) 2012
Across the North Sea. Later Historical Archaeology in Britain and Denmark, c. 1500-2000 AD. Odense
- Hawkes, C. 1954
Archaeological Theory and Method: Some Suggestions from the Old World. *American Anthropologist* 56(2), 1954, s. 155-168.
- Jäggi, C. & J. Staecker (red.) 2007
Archäologie der Reformation: Studien zu den Auswirkungen des Konfessionswechsels auf die materielle Kultur. Berlin & New York
- Kaufmann, T. 2006
Konfession und Kultur. Lutherischer protestantismus in der zweiten Hälfte des Reformationsjahrhunderts. Tübingen
- King, K. & D. Sayer (red.) 2011
The Archaeology of Post-Medieval Religion. Woodbridge
- Ring, E. 2013
Confessionalization in the Domestic Sphere during the 16th Century.
I N. Mehler (red.) *Archaeology and Reformation. Historical Archaeology in Central Europe*. Key West s. 167-183.
- Untermann, M. (red.) 2011
Religiösität in Mittelalter und Neuzeit.
Mitteilungen der DGAMN bd. 23, 2011,
<http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/mitt-dgamn/issue/view/1811/showToc>
- Wangsgaard Jürgensen, M. 2018 (in prep.)
Ritual and Art Across the Danish Reformation.
- Link
Reformationsjubilæet 2017
<http://luther2017.dk/> (set 28.03.2018)

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützu Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Marie Lenander Petersen

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Kampscene fra Bayoux-tapetet.

Tryk og oplag:

Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

maj og november

Abonnement og løssalg private:

175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr. 38
2018
Arkæologisk Forum